

Het Allochtonenprobleem

Opa en oma Wertheim behoorden tot de joodse bourgeoisie in Amsterdam. Zij pleegden zelfmoord toen de Duitse legers ons land binnenvielen. Hun zoon Wim was toentertijd hoogleraar Rechtsgeleerdheid in Nederlands-Indië.¹ Toen de Japanse legers de Archipel bezetten, werd hij geïnterneerd in een speciaal jodenkamp. Later werd hij hoogleraar Niet-Westerse Sociologie in Amsterdam. Hij heeft onder meer geschreven over Het Allochtonenprobleem:² hoe werden de grote aantallen Indo's (mensen van gemengd bloed) ontvangen, die na de Tweede Wereldoorlog uit Indonesië naar Nederland kwamen? Maar zijdelings noemt hij ook het Europese antisemitisme. Waarom werd er in het vooroorlogse Europa van een Jodenprobleem gesproken? Volgens hem berustte dat op economische concurrentie: het probleem was dat vele joden maatschappelijk succesvol waren. Als ze er niet waren geweest, dan hadden "wij" als niet-joden betere kansen gehad. Daarom waren we ze liever kwijt dan rijk. Hetzelfde gebeurde in de daaropvolgende decennia met de Chinese "vreemdelingen" in Indonesië: ze werden gediscrimineerd en vervolgd omdat ze hun autochtone concurrenten in de weg stonden. Er zijn, aldus Wertheim, twee bronnen van racisme. Enerzijds het **uitbuitingsracisme**, zoals van het koloniale Nederland jegens "die achterlijke en luie inlanders", en anderzijds het **concurrentieracisme** waaronder de vooroorlogse joden in Europa, de Indo-repatrianten in Nederland en de Chinese handelaren in Indonesië gebukt gingen.³

Anne-Ruth Wertheim, de dochter van Wim, trekt de analyse van haar vader naar de hedendaagse Nederlandse samenleving door (Republiek Allochtonië 26/4/2013).⁴ Als men tegenwoordig in brede kring een Allochtonenprobleem ervaart, dan moeten we de oorzaken daarvan vooral zoeken in het feit dat autochtonen zich bedreigd voelen door allochtone concurrentie: als ondernemers pikken ze "onze" klanten en als werknemers pikken ze "onze" banen af, als uitkeringstrekkers parasiteren ze op "ons" belastinggeld. Bovendien pikken ze "onze" woningen in, als ook "onze" potentiële sex- en huwelijkspartners.

Kenmerkend voor *concurrentieracisme* is dat bepaalde minderheidsgroepen worden zwartgemaakt vanwege hun afwijkende cultuur en/of taal en/of godsdienst. Ook worden hun soms onprettige karaktereigenschappen toegeschreven, alsook een onaangepaste levensstijl en gedrag dat "overlast" aan "ons burgers" bezorgt. Hun wordt verweten dat ze zich afzonderen van "onze" volksgemeenschap, dat ze zich niet integreren en dat ze "onze" nationale normen en waarden verwerpen. Anne-Ruth Wertheim heeft gelijk als ze verontrustende tekenen meent te ontwaren: niet-Westerse allochtonen, moslims, roma en sinti, arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa worden zwartgemaakt, gestereotypeerd en gediscrimineerd. Met name moslims moeten het ontgelden.

De minderheidsgroepen kunnen het nooit goed doen, want de truc van concurrentieracisme is dat "wij" enerzijds zorgvuldig in het midden laten wat we van hen verwachten, maar dat we anderzijds naar geloven jegens hen een veel strengere meetlat uit de kast halen dan gehanteerd wordt jegens gewone burgers (orthodoxe christenen en joden, Jehova's Getuigen, Friezen, Limburgers, Engelstalige expats, autochtone jongeren, studenten etc.). Anne-Ruth heeft gelijk als zij meent dat "wij" in Nederland met vuur spelen door "die vreemdelingen" in de verdomhoek te plaatsen en hun de grondrechten te ontzeggen die een democratische rechtsstaat (een *civil society*) hoort te respecteren. Bij toenemende economische tegenslag kan de vlam (een *Kristallnacht*) zomaar in de pan slaan.

Ik denk dat Wim Wertheim (1907-1998), mede gezien zijn joodse wortels, de maatschappelijke diagnose van zijn dochter onderschreven zou hebben. In 1991 riep hij de mensen van goeden wille op zich aaneen te sluiten.² Hij bepleitte 'de opbouw van een beweging, een soort coalitie, waarin alle progressieve elementen in de [Nederlandse] samenleving, ongeacht of zij zwart of wit, mannelijk of vrouwelijk, rood of groen zijn, hun krachten bundelen' om het concurrentieracisme te bestrijden. Maar sinds 1991 is die coalitie verder dan ooit achter de horizon verdwenen. Door de Golfoorlog, de invasie in Irak, de Twin Towers, de War on Terror en de moord op Van Gogh wordt de islam als een gewelddadige religie weg-

¹ <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2753162/1998/11/04/Levenslang-tegen-de-stroom-in-W-F-Wertheim-1907-1998.dhtml> (4/11/1998)

² De Gids (1991, p.367-384). URL: http://www.dbnl.org/tekst/_gid001199101_01/_gid001199101_01_0067.php

³ Wertheim zag dus voorbij aan andere mogelijke oorzaken van binnenlands racisme, zoals nationalistische tendenzen of de behoefte om een zondebok aan te wijzen in geval van economische of politieke tegenwind.

⁴ <http://www.republiekallochtonie.nl/uitbuitingsracisme-en-competitieracisme> (21/4/2013); zie ook <http://anne-ruthwertheim.com/>; als ook: <http://www.republiekallochtonie.nl/hedendaags-racisme-een-mengvorm-die-verheldering-verlangt-anne-ruth-wertheim> (23/5/2010)

gezet en is elke moslim verdacht. Sinds 2007 heeft ook de instroom van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa de weerstand tegen allochtone minderheidsgroepen aangewakkerd. In zoverre er sprake is van een coalitie, gaat het veeleer om een coalitie tegen minderheidsgroepen, waarbij de politieke partijen en de achtereenvolgende Haagse regeringen zich eerder tot laf populisme dan tot moedig moreel leiderschap geroepen voelden. De maatschappelijke polarisering is toegenomen. En sinds 2008 (de economische crisis) heeft tevens een andere maatschappelijke polarisering doorgezet: die tussen de *haves* en de *have-nots*. Ik vermoed dat Wim Wertheim, als linkse wetenschapsman, het hedendaagse neoliberale Nederland met een bredere diagnose zou hebben geconfronteerd:

	A. Maatschappelijke Uitbuiting (uitbuitingsdiscriminatie)	B. Maatschappelijke Uitsluiting & Ongelijke Kansen (concurrentiediscriminatie)
1. Discriminatie op basis van etnische of godsdienstige kenmerken	uitbuitingsracisme	concurrentieracisme (belemmering van opwaartse mobiliteit)
2. Discriminatie op basis van sociaal-economische klasse	uitbuiting van de lageropgeleiden en van de lagere klasse(n)	klassediscriminatie (belemmering van opwaartse mobiliteit)
3. Discriminatie op basis van leeftijd	uitbuiting van jongeren en inactieven	uitsluiting van jongeren <23 jaar en 55-plussers uit de arbeidsmarkt

In het tweede deel van dit korte essay wil ik nu onderzoeken in hoeverre de maatschappelijke uitbuitings- en uitsluitingsmechanismen die in deze hypothetische tabel gesuggereerd worden, herkenbaar zijn in ons onderwijsbestel.

Het begint al op de basisschool. Kinderen van allochtone ouders en van arbeidsmigranten, en kinderen uit de lagere sociaal-economische klasse, hebben veelal een achterstand in de Nederlandse taal. Het is de taak van de basisschool hen te helpen deze achterstand inlopen. Een logische keuze is dan:

- geef basisscholen extra geld om taalachterstanden in het Standaardnederlands weg te werken; en
- sluit de leertijd op de basisschool af met een eindexamen waarmee gegarandeerd wordt dat nagenoeg alle leerlingen met een adequaat beginniveau het voortgezet onderwijs binnenkomen.

In de Nederlandse onderwijspolitiek heeft men er daarentegen voor gekozen alleen op basis van het opleidingsniveau van de ouders extra geld toe te kennen, scholen te straffen als leerlingen meer dan acht jaar over hun lagereschoolloopbaan doen en leerlingen met lage CITO-scores drempelloos te laten doorstromen naar de laagste leerwegen in het vmbo. Daar komt bij dat de betere basisscholen alles in het werk stellen om kinderen met taalachterstanden te weren.⁵ Vanuit de onderwijspolitiek wordt dat gedoogd en men wil zelfs de invoering van vroeg tweetalig onderwijs (Nederlands en Engels) toestaan, zodat de desbetreffende basisschool met reden kan verkondigen dat kinderen bij haar niet aan het goede adres zijn als ze met een taalachterstand in het Standaardnederlands behept zijn.

De Eindtoets Basisonderwijs van het CITO fungeert dus als een sorteermachine om kinderen met een taalachterstand in het Standaardnederlands hun plaats te wijzen in de laagste leerwegen van het vmbo. Daar manifesteert zich het eerste mechanisme van uitsluiting en ongelijke kansen (B1 en B2), teneinde opwaartse mobiliteit te bemoeilijken. Deze voorsortering wordt in het voortgezet onderwijs gecontinueerd met acht separate leerwegen (van vmbo-basis t/m vwo), elk voorzien van een star leerstofjaarklassenstelsel. Ook het mbo lijkt erop te zijn ingericht om te voorkomen dat dubbeltjes ooit kwartjes worden. Om alle risico te vermijden dat leerlingen van vreemde of lage komaf erdoorheen glippen wordt elke leerweg, ook in het mbo, met een strenge taaltoets afgesloten. Bovendien worden deelnemers in het competentiegerichte mbo weggeselecteerd als ze over onvoldoende sociale competenties beschikken.

Dan heb je nog de Koninklijke Weg voor opwaartse mobiliteit: de kweekschool, tegenwoordig pabo genaamd. Maar die weg is krachtig dichtgetimmerd met allerlei extra toelatingstoetsen om te voorkomen dat er teveel allochtonen instromen. En dan heb ik het nog niet over de barrière die in sommige universiteiten wordt opgeworpen: volgens de wet moet het onderwijs in het Nederlands worden gegeven, maar er wordt hun geen strobreed in de weg gelegd als ze bacheloropleidingen Engelstalig maken.

Wat klassediscriminatie (B2) betreft, wordt opwaartse mobiliteit tevens tegengegaan door hoge “vrijwillige” ouderbijdragen, hoge kosten voor boeken en studiematerialen, hoge les- en collegegelden in het mbo, hbo en wo, de afbouw van de basisbeurs en de OV-kaart in het hoger onderwijs, en slechts geringe

⁵ <http://www.trouw.nl/tr/nl/4556/Onderwijs/article/detail/3432201/2013/04/26/Scholen-vrezen-lage-cito-scores-allochtone-leerling-niet-welkom.dhtml> (26/4/2013)

mogelijkheden om tijdens de school- en studieloopbaan betaald werk te verrichten of mee te draaien in de taken die binnen het (ouderlijk of eigen) gezin of in de mantelzorg moeten worden uitgevoerd.⁶

Ook tracht de gevestigde klasse haar posities veilig te stellen door speciale leerwegen te creëren waarmee haar kinderen zich van het gewone volk kunnen onderscheiden: leonardoklassen, tweetalig onderwijs, categorale gymnasia, buitenlandse studietrajecten, bestuursjaren, excellente tracés, university colleges, etcetera.^{7,8} De ouders hebben het er graag voor over dat ze daarvoor extra moeten betalen, zelfs als hun kinderen op die manier vertraging oplopen en langer te hunnen laste komen, in de wetenschap dat dit zich later terugverdient in betere kansen op de arbeidsmarkt. Kinderen uit de lagere klasse vissen achter het net omdat hun ouders niet de financiële middelen hebben om deze avonturen aan te gaan.

Een factor die kinderen en jongeren uit de lagere klassen ontmoedigt om dóór te leren, is ook dat het Nederlandse onderwijs sterk gericht is op de cognitieve ontwikkeling in de traditionele schoolvakken en dat er weinig ruimte is om de persoonlijke leerdoelen en -behoeften te realiseren en de eigen talenten te ontwikkelen. Ook worden leerlingen gedisciplineerd tot stilzitten, gehoorzaamheid en volgzame uitvoering van de opgedragen taken, met weinig mogelijkheden tot zelfregulering en eigen initiatief.

En wat demotivatie van jongeren uit minderheidsgroepen (B1) betreft, komt daarbij dat onderwijsinstellingen slechts mondjesmaat tegemoet komen aan de religieuze en culturele plichten en gewoonten van niet-christenen. Bij moslims bijvoorbeeld: het dragen van een hoofddoek, niet bloot douchen in bijzijn van anderen, faciliteiten om dagelijks te bidden, het vrijdaggebed, halal voeding. Sommige (bekostigde!) scholen gaan zelfs zover dat ze van moslimleerlingen eisen dat ze zonder voorbehoud aan christelijke vieringen meedoen. Allochtone jongeren en kinderen van arbeidsmigranten krijgen geen ruimte voor trotse beleving van de eigen (sub-)cultuur, de eigen geschiedenis en de eigen godsdienst.⁹ Evenmin worden er faciliteiten geboden om de taal of talen die thuis en in het land van herkomst gesproken worden, optimaal onder de knie te krijgen.

Een ander obstakel voor jongeren is dat stageplaatsen in sommige arbeidsmarktsectoren moeilijk te vinden zijn. Wat jongeren uit minderheidsgroepen (B1) en uit de lagere klassen (B2) betreft, kan dat een gevolg zijn van concurrentieracisme en klassediscriminatie.

Uitsluiting van jongeren uit de arbeidsmarkt (B3) krijgt gestalte in de leer- en kwalificatieplicht van minderjarigen, waarbij zelfs keer op keer geopperd wordt of de kwalificatieplicht niet kan worden uitgebreid tot 23-jarige leeftijd. In de onderwijspolitiek wordt dat gepresenteerd als een mechanisme voor opwaartse mobiliteit, maar voor sommige jongeren is dat tegelijkertijd een keurslijf waardoor ze tegen hun zin belemmerd worden om aansluiting te zoeken bij de beroepspraktijk, zich te ontplooien, zich nuttig te maken en geld te verdienen. Hoe langer de leer- en kwalificatieplicht, des te langer moeten jongeren uit mindervermogene milieus in financieel opzicht op een houtje bijten.

Ten slotte behandelen we hier kolom A: in hoeverre zijn er tekenen van *uitbuitingsdiscriminatie* in het Nederlandse schoolbestel? In de eerste plaats kunnen we dan de verplichte Maatschappelijke Stage in het georganiseerde vrijwilligerswerk noemen. Dat is het 30-uurs rudiment van de onbetaalde sociale dienstplicht die het CDA voorstaat sinds de militaire dienstplicht is afgeschaft. Ik ben geneigd de sociale dienstplicht als uitbuiting van jongeren (A3) te bestempelen. [Hetzelfde geldt voor de lage jeugdlonen, in zoverre deze ertoe leiden dat jongeren voor gelijke arbeidsprestatie minder betaald krijgen dan volwassenen.] Maar ook bij de verplichte beroepsstages kan men vraagtekens zetten: worden deze inderdaad als doelmatig leertraject ingericht, of worden stagiairs veeleer als goedkope arbeidskrachten ingezet, of misschien ook als inkomenspost in het verdienmodel van de onderwijsinstelling (overheidsbekostiging zonder dat daar voor de instelling substantiële onderwijskosten tegenover staan)?

Met enige sociologische verbeeldingskracht kan ik me voorstellen dat het onderwijsbestel tevens een functie vervult voor de uitbuitingscellen A1 en A2. Het Nederlandse onderwijsbestel heeft een sterk

⁶ Wat het hoger onderwijs betreft, is het aanbod van deeltijdopleidingen in de afgelopen tien jaar drastisch geslonken. Verder is het collegegeld onlangs door vele instellingen verhoogd. Bovendien overweegt men in Den Haag het aanbod van betaalbare deeltijdopleidingen nog verder te reduceren. Zie ook:

<http://www.onderwijsethiek.nl/onderwijs/tempodifferentiatie-in-het-ho>

⁷ Waarom, bijvoorbeeld, is nog steeds niet de regel ingevoerd dat leerlingen uit de gymnasiale opleiding worden verwijderd als ze het tempo niet kunnen bijbenen?

⁸ Het meest recente staaltje van klassediscriminatie is dat overwogen wordt hogeronderwijsinstellingen toestemming te geven het collegegeld voor excellente tracés en university colleges te verviervoudigen.

⁹ Men vergelijk de populariteit van African-American History als schoolvak in de USA.

selectief karakter. Bruikbare mensen mogen doorstromen naar de hogere opleidingsniveaus en wat overblijft is een flink reservoir van uitvallers en ongeschoolden: een vlottend proletariaat van minimumloners dat fulltime dan wel parttime beschikbaar is voor het minst aantrekkelijke werk en dat anders in reserve wordt gehouden als uitkeringstrekkers. Dat klinkt nogal cynisch. Maar het idee van een vlottend proletariaat is niet zo vergezocht als men weet dat de overheid een ontwikkeling in gang heeft gezet om uitkeringstrekkers en andere inactieven te verplichten onbetaald maatschappelijke taken te verrichten die voorheen door betaalde werknemers verricht werden. Het gaat om maatschappelijke taken in de mantelzorg, in het vrijwilligerswerk en in onbetaalde arbeid ten behoeve van publieke diensten die door de overheid geleverd of gesubsidieerd worden.

Sorry, het is een beetje een zwartgallig verhaal geworden. Het lijkt wel een J'accuse. Maar ik bedoel het constructiever. Om Wim Wertheim vrij te citeren: we moeten een beweging opbouwen, een brede coalitie, waarin alle voorstanders van een *civil society* hun krachten bundelen om symptomen van *concurrentie- en uitbuitingsdiscriminatie* [binnen het onderwijsbestel] te identificeren en telkens een integere *discriminatie-effectrapportage* te ondernemen voordat er keuzes worden gemaakt [binnen het onderwijsbeleid].

Wes Holleman
weblog onderwijs 28-4-2013
<http://www.onderwijsethiek.nl>

Naschrift. *Ik vraag me overigens af of onze tabel niet moet worden uitgebreid met een cel A4: uitbuitingsdiscriminatie van vrouwen. Van hen wordt enerzijds verwacht dat ze een zo hoog mogelijk opleidingsniveau trachten te bereiken om optimaal te participeren op de arbeidsmarkt. Maar anderzijds wordt van hen verwacht dat zij zich beschikbaar houden om kinderen te baren en deze (samen met hun eventuele partner) op te voeden. In de praktijk trekken vele vrouwen daaruit de consequentie dat ze met een bescheiden carrièreperspectief genoeg moeten nemen en dat ze bij gezinsuitbreiding voor een parttime dienstverband moeten kiezen. Dit geldt des te meer daar de overheid zich niet bereid toont hun arbeidsmarktparticipatie met laaggeprijsde kinderopvang te faciliteren.*

Deze tweeledige maatschappelijke taak (werken en kinderen baren/grootbrengen) betekent dat vele vrouwen door de samenleving worden uitgebuit. Ze steken veel geld en tijd in hun opleiding, maar ten gevolge van die tweede maatschappelijke taak rendeert deze investering slechts in beperkte mate. Weliswaar ontvangen ze kinderbijslag als tegemoetkoming in de kosten van hun kind, maar hun opportunity cost wordt niet vergoed: ze worden niet gecompenseerd voor hun gederfde arbeidsinkomsten en voor de afbreuk die aan hun carrière wordt gedaan.¹⁰

¹⁰ Zie <http://www.onderwijsethiek.nl/onderwijs/stufi-in-internationaal-perspectief>